

Gönderim Tarihi: 17.07.2024

Kabul Tarihi: 14.11.2024

XVIII. YÜZYIL EDİRNE GÜMRÜĞÜ'NE KONU OLAN MENSUCAT TİCARETİ (YÜNLÜ, PAMUKLU VE İPEKLİ)

Textile Trade (Wool, Cotton and Silk) Subject to the Edirne Customs in
the 18th Century

Fulya FEYİZ

Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Tarih Doktora Mezunu
fulyafyz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3794-1843

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'ndeki Kamil Kepeci, Bâb-ı Defteri İstanbul Mukataası Kalemî, Bâb-ı Defteri İstanbul Gümrük Emîni Kalemî ve Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Maden Mukataası İstanbul Gümrük Emîni Kalemî gümrük defterleri kayıtlarına bağlı kalınarak; XVIII. yüzyıl boyunca Edirne Gümrüğü'ne gelen ve giden mensucat mallarının, mal kompozisyonları incelenmiştir. Malların çeşitleri, alınan vergiler ve birimleri söz konusu kayıtlardan derlenerek hazırlanmıştır. Vergilendirilen mallar içerisinde tekstil, tuhafiye ve manifatura ürünleri öncü konumdadır. Bu sebeple tekstil malları üzerinden tablolar oluşturulmuştur. Tablolarda ithalat ve ihracat bulguları da bulunmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun mensucat ticareti için bir örneklem oluşturması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: XVIII. yüzyıl, Edirne, gümrük, mensucat, ticaret, vergi.

Abstract: In this study, based on the records of Kamil Kepeci, Bâb-ı Defteri İstanbul Mukataası Kalemî, Bâb-ı Defteri İstanbul Customs Enforcement Office and Bâb-ı Defteri Chief Accounting Mine Mukataası İstanbul Customs Enforcement Kalemî in the Ottoman Archives of the General Directorate of Presidency State Archives; XVIII. The goods and financial compositions of the textile goods coming and going to Edirne Customs throughout the century were examined. The types of goods, taxes collected and their units have been compiled from the records in question. Among the taxed goods, textile, haberdashery and dry goods products are in the leading position. For this reason, tables were created based on textile goods. The tables also include import and export findings. In line with the findings obtained, it is aimed to create a sample for the textile trade of the Ottoman Empire in the 18th century.

Keywords: XVIII. century, Edirne, customs, textiles, trade, tax.

1. GİRİŞ

XVI. yüzyılda Osmanlı'nın Avrupalı tacirlere tanıdığı ayrıcalıklar, Akdenizde'ki ticari faaliyetlerin etkinliğini sürdürmesini sağlamıştır. Ancak bu durum XVII. yüzyılda değişime uğramış ve savaşlar nedeniyle ipek yolunda kesintiler meydana gelmeye başlamıştır. Nitekim Ümit Burnu yolunun daha sık kullanılması, baharat ticaretinin önemini kaybetmesine yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı mali ve askeri sıkıntılar, gelir

kaynaklarında ciddi bir sıkıntı yaratmaya başlamıştır. Dolayısıyla Avrupalı tacirlerin ticari imtiyazlarının arttırılması, devletin bulunmuş olduğu mali bunalımdan kurtulmak için bulduğu çözümlerden biriydi (Elibol, 2005, s. 62). XVIII. yüzyıl Osmanlı ekonomisi ise birçok farklı eğilimler gösterdiği için bu dönemi ikiye ayırmak gerekmektedir. Birinci dönem XVIII. yüzyılın başından 1760 yıllarına ki bu dönemde gelişme eğilimdedir. İkinci dönem ise 1760-1800 sonrasında gelen buhran dönemini kapsamaktadır. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ekonomisinde bir genişleme söz konusudur (Genç, 2015, ss. 209-210). Aynı zamanda Sakız, Girit, Sofya-Samakov gibi yerlerde dokuma, sabun ve demir gibi emtianın imalatında artış görülmüş; bütçe gelirlerinde de buna bağlı olarak %50 oranında bir artış seyretmiştir. 1760-1800 olarak adlandırılan dönemde ise savaşların da tesiri ile bu ticari gelişme ivmesi tersine dönmüştür (Küçükcalay ve Elibol, 2022, s. 606).

XVIII. yüzyılın ilk yarısında bütün sektörlerde bir genişleme söz konusudur. Özellikle İstanbul, Bursa, Edirne, Selanik, Tokat gibi büyük merkezlerde kurulan başta dokuma sanayinden ve çeşitli imalat sektörlerinden de gelişmeyi açık bir şekilde görebilmek mümkündür (Genç, 2015, ss. 210). Ticari kapitalizmin geliştiği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş pazarı olan payitaht İstanbul, büyük ticari faaliyetlerin gerçekleştiği bir şehir konumundadır (İnalçık, 2017, s. 280). İpek endüstrisinin merkezi olarak öne çıkan Bursa, Halep, Şam gibi pazarlara kendi üretimlerini gönderirken, aynı zamanda tacirleri aracılığıyla dokuma sanayinde kullanılan boyanın ve çeşitli baharatların ithalini gerçekleştirmiştir (Kütükoğlu, 2018, ss. 357-358). Bahsi geçen şehirler içerisinde Edirne'yi ise ayrıca değerlendirmek gerekmektedir.

Edirne, coğrafi konumu itibarıyla Anadolu, Balkanlar ve Akdeniz arasındaki ticarete kritik roller üstlenmiştir. Hem karayolu hem de Rodosçuk ve İnöz gibi kıyı iskeleleri vasıtasıyla yoğun bir mal akışının merkezi haline gelmiştir. Bu dinamizm Batı piyasasında ve Rumeli pazarında yer edinmiştir. Aynı zamanda Edirne'den ihraç edilen malların her biri İslimye, Uzuncaabat, Ferecik ve Pazargâh gibi beynelmilel panayırlarda da önemli ölçüde kabul görmeye başlamıştır. XVIII. yüzyıla ait kayıtlar incelendiğinde bu ticari faaliyetleri gerçekleştiren tacirler arasında Müslüman, gayrimüslim gibi yerli tebaa ile birlikte Fransız, İngiliz gibi yabancı tacirler de tespit edilmiştir.

Edirne'nin Osmanlı ticari hayatındaki yerini tespit etmek ve Osmanlı gümrük sistemi içerisinde Edirne Gümrüğü'nü ele alarak bir örneklem sunmayı amaçlayan; "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Gümrük Kayıtları Işığında Edirne Ticaret Hayatı" konulu doktora tezi temel alınarak ve yaklaşık 50 gümrük defteri incelenerek bu çalışma hazırlanmıştır. Bununla birlikte Edirne Gümrüğü'ne konu olan mensucat ürünlerinin, mal çeşitliliğinin, vergi

birimlerinin ve oranlarının bir analizi yapılmıştır. Ticarete konu olan mallar içerisinde dokuma ürünleri, diğer ürünlerin 1/3'ünü oluşturduğu tespit edilmiştir. Yünlü, pamuklu ve ipekli olarak ele alınan mallarda ağırlıklı olarak hammadde ve yarı mamul ürünler bulunmaktadır. İncelenen dönem içerisinde vergilendirilen mallar tasnif edildiğinde ilk sırayı tekstil, tuhafiyeye ve manifatura ürünlerinin almış olması, bu derlemenin hazırlanmasının esas sebebidir.

2. EDİRNE GÜMRÜĞÜ ÜZERİNE BİR BAKIŞ

Devletlerarası ihtiyaç ya da ihtiyaç fazlasından doğan ticari faaliyetler sonucunda yüksek gelirler elde edilmiştir. Devlet hazinesine giren bu gelirlerin elde edilmesindeki temel etmen ise tacirlerden ticaretleri sırasında alınan gümrük gelirleridir. Gümrükten hangi malların alınabileceği, hangilerinin ise yasak olduğu, vergi oranları, hangi limanlardan malların temin edilebileceği veya tacirlerin görev ve sorumlulukları belirli kaideler esas alınarak belirlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu uluslararası ticarete veya sınırları içerisinde ihdas ettikleri gümrüklerin genellikle mukataa halinde yönetilmesini sağlamıştır. Kara, sınır ve sahil olmak üzere üçe ayrılan Osmanlı gümrükleri içerisinde Edirne; sınır gümrüğü hüviyetindedir. Bilhassa Meriç nehri üzerinden İstanbul, İnöz, Rodosçuk, Gelibolu, Ferecik, İslimye, Uzuncaabat gibi pek çok liman ve panayıra emtianın temin edilmesinde Edirne önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

İstanbul Gümrüğü'ne bağlı bir gümrük olarak karşımıza çıkan Edirne Gümrüğü, incelenen dönem boyunca aktif bir şekilde faaliyet göstermiştir. XVIII. yüzyılda kaydı tutulan defter serileri ekseriyetle mufassal ve icmal defteri şeklinde ihdas edilmiştir. Bu defterler gümrüklerin aylık veya haftalık kayıtlarını ihtiva etmektedir. Gümrükte gerçekleşen ticari faaliyetler gün gün kayıt altına alınarak; gümrüğe gelen tacirin ismi, gümrüğe getirdiği emtia, birimi, birim toplamı, emtia üzerinden tahsil edilen vergi ve ihraç edilen yer sırasıyla belirtilmiştir. Bu gelirlerin ardından gümrükte yapılan harcamaların da aynı şekilde kaydı tutularak gümrükten elde edilen gelirlerin bir kısmı bu harcamalara ayrılmıştır. Nihayetinde tacirlerin getirdikleri emtia ve kıymeti ile birlikte dini aidietleri ve etnik kimlikleri de sarıh bir şekilde tespit edilebilmiştir (BOA, D.MMK.İGE.d., 23449).

Gümrüğe dair mutad ve muayyen pek çok gelir kalemi bulunmaktadır. Ancak konu itibari ile sadece Edirne Gümrüğü'nden ticareti yapılan mensucat ürünleri üzerinden alınan vergilerin ve oranların nicel verilerinden bahsedilecektir.

3. EDİRNE GÜMRÜĞÜ'NDEN YAPILAN MENSUCAT/ TEKSTİL TİCARETİ (YÜNLÜ, PAMUKLU, İPEKLİ)

XVIII. yüzyıl Osmanlı dış ticaretinde belirginleşen farklılıklar ticari ağırlığın Batı'ya yönelmesini sağlayarak; yeni ticaret merkezlerinin ortaya çıkmasına ve doğrudan Batı ile ticari ilişkilerin gelişmesine olanak tanımıştır. Osmanlı ticaret anlayışı ve üretim ağındaki ilerlemeler bağlamında başta tekstil olmak üzere pek çok sanayi kolunda aşama kaydedilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Batı'ya hammadde ihraç ederken, aynı zamanda Batı'dan mamul mal temin etmeye başlamıştır (Elibol, 2005, ss.62-63).

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa'ya ihraç edilen ürünlerin başında hammaddeler ve muhtelif deriler gelmektedir. Hammadde niteliğindeki pamuk, tiftik ve ham ipek gibi tekstil alanında kullanılan ürünler ise ihraç kapsamına girenlerin başlıcalarıdır. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan ekseriyetle mamul ürün ithal ettiği anlaşılmaktadır. Yünlü kumaş türleri, kağıt ve cam bunlardan sadece birkaçıdır (Pamuk, 2021, ss. 163-164).

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan loncaların XVII. yüzyılda ne gibi bir ilerleme seyrettiği pek takip edilemese de yapılan son çalışmalardan Ankara'daki sof kumaş dokumacılığının üretim hacmi açısından fazla bir değişim göstermediği söylenebilir. Bursa'da ise XVI. ve XVII. yüzyıllarda ipek ticaretinin kattığı canlılık, Osmanlı-İran savaşları sebebiyle sekteye uğramış ve hammadde sıkıntısı yaşanmıştır. Buna nazaran XVIII. yüzyılda Anadolu ve Balkanlarda iktisadi genişleme ve hareketlilik şehirlerdeki zanaatkârların üretim kapasitelerini arttırmalarına olanak tanımıştır. Bilhassa pamuklu ve yünlü dokumalarda yeni imalathaneler açılmıştır (Pamuk, 2021, s. 160).

XVIII. Edirne Gümrüğü'ne ait defterler ve serileri takip edildiğinde tespit edilen yaklaşık 87 farklı dokuda ve özellikle mensucat ürünü ile karşılaşmıştır. Bahsi geçen emtia gurubu içerisinde pamuk, tiftik, yapağı, ipek gibi hammadde niteliği taşıyan ürünlerle birlikte yünlü, ipekli, pamuklu ve bunların karışımından oluşan pek çok farklı nitelikte ticari mal bulunmaktadır. Malların farklı birime göre (top, araba, sandık vb.) ticareti gerçekleştiği için üzerinden tahsil edilen vergilerde de aynı doğrultuda bir farklılık yaşanmıştır.

3.1. Yünlü Dokumalar

XVIII. yüzyıl boyunca incelenen dönemde Edirne Gümrüğü'ne ait ihraç ve ithal edilen yünlü kategorisindeki mallar aşağıdaki gibidir. İhraç edilen mallar başta İnöz, Rodoscuk, Gelibolu gibi liman şehirlerinin yanı sıra

İslimye, Pazargâh, Uzuncaabat gibi panayırlara da Edirne üzerinden sevk edilmiştir.

Tablo 1: Edirne Gümrüğü'ne Giren ve Çıkan Yünlü Emtianın Vergi (Akçe) Bazında Toplamları (Feyiz, 2022)

Emtianın Nevi	Vergi (Giren)	Vergi (Çıkan)	Toplam	%
Aba (demir koparan, Selanik, şayak	143.685	408.356	552.041	38,40
Yapağı	165.865,5	210.984,5	376.850	26,21
Çuka (büzme, altınbaş kenar, hurda, levend, Macar)	280.945,5	43.783	324.728,5	22,59
Şal (Ankara, Asitane, Bağdat, Efrenc, İngiliz, Mağrip, Tunus, çuka)	63.156,5	11.862	75.018,5	5,22
Tiftik ve keçi kılı	29.471	26.454	55.925	3,89
Kebe	23.740	11.725	35.465	2,47
Keçe	10.149	1.762	11.911	0,83
Şayak	5.018	222	5.240	0,36
Kıl heğbe	-	400	400	0,03
Toplam	722.030,5	715.548,5	1.437.579	100

Hammadde grubu içerisinde en yüksek ticari değere sahip yünlü yapağıdır. Yapağı, Edirne ve civarında kesilen koyunların derilerinde bulunan yünlerin kırılması veya yünlerin yolunmasıyla elde edilmiştir. Bu usulle elde edilen yapağı daha çok Vize ve Çorlu'dan temin edilmiş ve Vize yünü İnöz üzerinden ihraç edilmiştir. Fransa ve Venedik'e ihraç edilen İpsala yapağı ise yine İnöz iskelesiyle İzmir veya İstanbul'a gönderilmiştir (Sahillioğlu, 1968, s. 66). Örneğin yapağı 1785 yılında Fransız tacirler tarafından İnöz'den Fransa'ya ihraç edilmiştir (BOA, KK., 5245).

Gümrükte yapılan yünlü dokuma ticaretinde önde gelen hammaddelerden diğerleri ise tiftik ve keçi kılıdır. XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren İzmir'in en önemli ihraç malı olan tiftik; Ankara, Beypazarı ve çevresinden Türkler, Ermeniler ve Rumlar tarafından imal edildikten sonra İzmir üzerinden Batı'ya ihraç edilmiştir. 1760'a kadar tiftik ticaretinin büyük bir kısmı Marsilya'ya yapılmış sorasında yaşanan İspanya Veraset Savaşları'ndan sonra söz konusu ticarete gerileme yaşanmıştır. Buna

ilaveten tiftik ticaretinde yaşanan yavaşlamada Marsilya, İzmir ve Ankara'da veba ve çeşitli salgınların vuku bulmuş olması da oldukça etkili olmuştur (Yıldırım, 2011, ss. 166-167).

XVIII. yüzyıl İnöz iskelesinden İzmir'e ihraç edilmek amacıyla Edirne'den İnöz'e 1771 yılında 1.200 kıyye (BOA, D. İSM.d., 25460), 1785'de 3.221 kıyye (BOA, D. İSM.d., 25480; D. MMK. İGE. D., 23451, 23453, 23454, 23456, 23474) ve 1798 yılında ise 220 kıyye (BOA, D. İSM. d., 25518) tiftik gönderildiği tespit edilmiştir. Yıllara göre kıyye miktarında yaşanan düşüş bahsi geçen salgın hastalığın ve savaşların Osmanlı ticaret hayatında ne derece etkili olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Edirne Gümrüğü'nde yünlü mallar içerisinde demir koparan (Fidan, 2017, s. 300), şayak ve Selanik türleri ile ticari değeri en yüksek olan mal abadır. Ayrıca abanın yanında aba şalvar, aba yağmurluk ve aba takye gibi çeşitli giyim çeşitleri de bulunmaktadır (Feyiz, 2022). Tablo 1'de de görüldüğü üzere %38,40 oranıyla ilk sırada yer alan abanın bu denli tercih edilmesinde muhtelif sebepler bulunmaktadır.

Aba ve yapısal olarak benzerliği bulunan kebe birçok yerde kaba ve ucuz imal edilen kumaş türü olarak bilinir. Ucuz ve yünlü olması orta ve fakir tabakanın tercih etmesini sağlamıştır. Bol ve ucuz bir hammadde olması hasebiyle de Avrupa pazarlarında ticari trendi oldukça yüksektir. Bu nedenle XVIII. yüzyılda aba ve kebe üretimi arttıran devlet, İtalya ve Marsilya'ya bu malların ihracını gerçekleştirmiştir. Bilhassa, İtalya kolonilerinde bulunan esirlerin giyim ihtiyacını karşılamak için aba ve kebe gibi kumaş türlerine sıklıkla ihtiyaç duymuşlardır (Genç, 2015, s. 235).

Osmanlı zanaat kolları içerisinde aba mesleği Bulgaristan'da Filibe merkezlidir. Osmanlı ihraç ürünleri içerisinde bu denli yer alması üretim faaliyetleri içerisinde oldukça önemli bir paya sahip olması dolayısıyladır. Bu mesleğin merkezi olan Filibe, XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük aba ve yün üreticisi olarak bilinmektedir. Filibe abasının özellikle asker kıyafetlerinin yapımında kullanılması üretimin artması nedeniyle ihtiyacı karşılayamamıştır. Bu da yeni pazar arayışına yol açarak üretim ağına; Tatarpazarcık, Pirdop, Kopriviştitsa gibi şehirler eklenmiştir. Aba imalinde yaşanan bu gelişmeler Osmanlı pazar alanının genişlemesini mümkün kılmıştır (Todorov, 1967-68, ss. 2-3). XIX. yüzyılda da Edirne ve çevresi bilhassa uzak pazarlara aba ve şayak satışı gerçekleştirmiştir. Edirne ile birlikte Dedeagaç ve Gümülcine'deki hanelerde yaklaşık 250.000 metre aba ve şayak üretilerek Anadolu'ya gönderilmiştir (Quataert, 2020, s. 92).

Yünlü mensucat ürünleri içerisinde görülen keçe ekseriyetle yeniçerilere dokunduğu için ticari bir emtia olarak karşımıza çıkmaktadır. Keçenin imali Şumnu ve Selanik'te yapılmış ve Edirne gümrük kayıtlarında da dokuması yapılan şehrin adını aldığı (Şumnu keçesi, Selanik keçesi vb.) tespit edilmiştir.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Selanik'e yerleşmeye başlayan Yahudiler, şehrin adeta bir yünlü dokuma merkezi haline gelmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Yünlü kumaş üretimi ile Selanik, zamanla devrinin arandığı ve iç talebi karşılayan bir şehri haline gelmiştir (Kolçak, 2005). Yeniçerilerin giyim ihtiyacının karşılanması için tercih edilen çuka, Selanik ve çevre köylerde kurulan tezgâhlardan temin edilmiştir. Her yıl belirli miktarda bu tezgâhlara verilen yapağı yünlü kumaş olarak elde edilmiştir (Tabakoğlu, 2015, s. 354). Çorlu, Bergos, Hayrabolu ve Rodoscuk kazalarından temin edilen yapağı alımı Selanik'in yünlü üretimini arttırmıştır (Kolçak, 2005). Bununla birlikte Küçükçekmece'den Dıraç İskelesi'ne kadar olan tüm çiftlikler yaklaşık ben bin kantar yapağıyı Selanik'e göndermekle mükellefti. Söz konusu miktar ulaştırılmadıkça Avrupalı tacirlere yapağı satılmamıştır (Altınay, 2011, s. 109). XV. ve XVI. yüzyıllarda Selanik'te yaşayan İspanya kökenli Yahudilerce üretimi gerçekleştirilen çuka zaman içerisinde Avrupa sanayisi ile rekabet edemez hale gelmiştir. 1703 yılında ilk defa Edirne ve Selanik'te yünlü dokuma imali için gerekli girişimler yapılmış olsa da bu ancak birkaç ay sürebilmiştir (Genç, 2015, ss. 235-236). XIX. yüzyılda ise yünlü imali ayakta kalmış, Edirne ve bölgesinden -bir defaya mahsus olmak üzere- Selanik'e ham yün gönderilmiştir. 120.000 kg. kadar gönderilen ham yün, ordunun kumaş ihtiyacına yönelik kullanılmıştır (Quataert, 2020, s. 94).

3.2. Pamuklu Dokumalar

Osmanlı İmparatorluğu'nun pamuk üretimini yaygınlaştırarak mamul ve yarı mamul olarak ihraç eden en önemli mallarından birisidir. İmparatorluğun Çukurova, Ege, Trakya, Suriye, Mısır ve Güneydoğu Anadolu gibi bölgelerinde pamuk yetiştirilmiş; bilhassa Batı Trakya pamuğu ticari anlamda daha değer kazanmıştır. Dolayısıyla gerçekleşen bu üretim pek çok iş sahasının açılmasına ve esnaf kollarının oluşmasına imkân sağlamıştır (Bozkurt, 2007, s. 155).

Anadolu'daki tekstil üretimi ekseriyetle pamuklu ve ipekli dokuma üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu türlerin varlığı oldukça kadim dönemlere denk gelmekle birlikte, üretimi de bizzat Anadolu'da yaşayan halk tarafından yapılmıştır. Örneğin Ankara'daki sof imalinin Ermenilerin elinde olduğu

bilinmektedir. Kirpas günlük hayatta sıkça tercih edilen bir pamuklu iken tülbent de birçok çeşidi ile pazarlarda yerini almıştır. Kirpas, iç çamaşırı ve günlük kullanımdaki kıyafetlerin yapımında talep edilen bir pamukludur. Kasaba ve köylerdeki insanların özellikle tercih etme sebebi ise ucuz olmasıdır (İnalçık, 2017, s. 306).

Fransa'nın Marsilya limanına ihraç edilen kaba Osmanlı pamukluları, Batı Anadolu'nun en önemli limanı olan İzmir üzerinden ticareti gerçekleştirilmiştir. XVIII. yüzyılda yaşanan bu yoğun ticaret değerlendirildiğinde İzmir'den Marsilya'ya ihraç edilen pamuklular üç milyon Fransız lirasına ulaştığı tespit edilmiştir (İnalçık, 2017, s. 307).

XVIII. yüzyılda Osmanlı pamuğuna olağanüstü bir ilgi görülmüştür. Özellikle 1725-1789 arasında pamuğa artan talep sonucunda İngiliz pamuk ithalatı 6,6 kat artış gösterirken, bu oran 1789'da Fransa'da 8,4 olarak karşımıza çıkmaktadır (Panzac, 1992, s. 203). Her ne kadar söz konusu yüzyılda Osmanlı pamuk pazarında bir hareketlenme söz konusu olsa da sektöre Hint menşeli pamukların varlığı Osmanlı'da pamuk imalinin gerilemesine sebep olmuştur (Bozkurt, 2007, s. 155).

Tablo 2: Edirne Gümrüğü'ne Giren ve Çıkan Pamuklu Emtianın Vergi (Akçe) Bazında Toplamları (Feyiz, 2022)

Emtianın Nevi	Vergi(Giren)	Vergi(Çıkan)	Toplam	%
Alaca (Şam, Nemçe, Manisa, Edirne, Kütahya, Yenişehir, İzmir, Çine, Efrenç vb.)	406.031	68.152	474.183	28,81
Penbe-i ham	229.959	21.534,5	251.493,5	15,28
Rişte (penbe, sürh)	215.099	21.812	236.911	14,39
Bogası	208.286	6.431	214.717	13,04
Kutni (Edirne, Bursa, Halep, astar, kebe)	118.071,5	66.407	184.478,5	11,21
Kirpas (Eflak, Yemen, penbe, melez)	73.135	2.168	75.303	4,57
Dülbend (Beyaz, boyalı, Beç)	56.705	-	56.705	3,44
Penbe	26.672	-	26.672	1,62

Astar (Kastamonu, Yenişehir, yerli)	24.887	5.357	30.244	1,84
Peştamal	22.572	1.447	24.019	1,46
Beledi	18.721	-	18.721	1,14
Çit (Diyarbakir, Tokat, Leh vs.)	16.705	2.205	18.910	1,15
Penbe kolan	10.125	-	10.125	0,62
Basma (kilimhane, Kars, yetimhane)	3.413	12.477	15.890	0,97
Hindi	1.911	606	2.517	0,15
Yemeni	1.596	-	1.596	0,10
Penbe-i sarı	1.344	-	1.344	0,08
Bez	333	981	1.314	0,08
Diğer (peşkir, yemeni, dülbend)	213	723,5	936,5	0,06
Toplam	1.435.796,5	210.301	1.646.097,5	100

Edirne Gümrüğü'ne konu olan, ihraç ve ithal edilen yaklaşık 45 parça pamuklu emtia bulunmaktadır. Bunlar hammadde ve mamul mal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mal kompozisyonu içerisinde birkaç renkli iplikten oluşan alaca %28,81'lik ezici bir üstünlüğe sahiptir. Bununla birlikte ham pamuk ve pamuk ipliği gibi ham ve yarı mamul mallar da diğer ürünler içerisinde ticari değeri yüksek olanlar arasındadır.

Bogası, çit, alaca, kutni gibi pamuklu dokumalar hem kadınların, hem de erkeklerin giyimlerinde tercih ettiği kumaş türleridir. Bu kumaşların genellikle Edirne'de dokunduğu ve Rusçuk halkı tarafından sıklıkla tercih edildiği bilinmektedir. Kutni, mavi ve kırmızı renk ile boyanarak; zıbın, kaftan, kapama gibi birçok kıyafet çeşidi hazırlanmıştır. Pamuklu kategorisine dâhil ettiğimiz kutni; pamuklu-ipekli karşımı bir kumaş türüdür. Kutni çeşitleri içerisinde gümrük defterlerinde en çok ismi geçen Kutni-yi Edirne'dir. Bu emtianın ihraç edildiği yerleri ise yine gümrük kayıtlarını takip ederek tespit edebilmek mümkündür. Daha çok İnöz (BOA, D.MMK.İGE.d., 23452) ve Rodoscuk (BOA, D.BŞM.İGE.d., 17188) üzerinden ihraç edilmiş ve İslimye (BOA, D.MMK.İGE.d., 23451) ve Uzuncaabat (BOA, KK., 5245) gibi beynelmilel panayırlarda da değer görmüştür.

Alaca kumaşı da yine aynı şekilde kuşak, entari, zıbın yapımında kullanılmıştır (Genç ve Genç, 2017, ss. 580-581). Pamuklu emtia tablosuna

(tablo 2) bakıldığında kutni, astar, çit, kirpas ve alaca (Feyiz, 2022) gibi türlerin üretimin yapıldığı yere göre isim aldığı Edirne gümrük defterlerinden tespit edilmiştir.

Bogası ise pamuk ipliğinin bükülmesiyle elde edilmektedir. Beyaz ve çeşitli boya maddeleri ile renklendirilebilmektedir. (Feyiz, 2022, s. 91). XVI. ve XVII yüzyıl Osmanlı kayıtlarında adına sıkça rastlanılan bir kumaş çeşididir (Salman, 2004, s. 21). Örneğin, 1545-1659 yılları arasındaki Edirne tereke defterlerinde özellikle beyaz kaba bogası ile karşılaşmıştır (Barkan, 1966, s. 98). XVIII. yüzyıl Edirne gümrük defterlerinde de hem ithal, hem de ihraç mal olarak ticarete konu olmuştur. Edirne Gümrüğü'ne gelen pamuklu dokumalar içerisinde % 13,04'lük bir değere sahip olması, bu kumaşın hala tercih edildiğinin önemli bir göstergesidir.

Pamuklu ve pamuklu-ipekli karşımı kumaş türleri Osmanlı toplumdan geniş bir tabanda rağbet gören mensucat türüdür. Kadınların başlarını örtmek için kullandığı tülbent, yemeni ve çeşitleri; şalvar, kaftan, iç çamaşırı, peşkir gibi kıyafetler bunun yanı sıra perde, yastık ve minder gibi ev ürünlerine dâhil edebileceğimiz ürünler pamuklu, pamuklu-ipekli karşımı dokumalardan elde edilmiştir. Pamuklu, Anadolu'nun birçok bölgesinde üretilmesi sebebiyle iç talebi karşılamış, üstelik bir dönemde Avrupa'nın ihtiyacını karşılamıştır. Ancak XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla geçen süre zarfında rüzgâr tersine dönmüştür. Hintli pamukluların piyasaya girmesiyle Osmanlı pamuklu ihracı gerilemiş ve ithal edilen emtia içerisinde yer almıştır (İnalçık, 2020, s. 201).

Edirne, pamuk üretimini gerçekleştirirken kendine has tekniklerde kullanmıştır. Özellikle kumaşların boyanmasında uyguladıkları teknik esnaflar arasında sır gibi saklanmıştır. Pamuklu boyama teknikleri zaman içerisinde Edirne'den Hollanda ve Fransa'ya giden Rum ustalar aracılığı ile açığa çıkmış böylece pamuklu sanayilerinde kullanmaya başlamışlardır (Karakuş, 2018). Sır olarak saklanan tekniğin aşamaları ise şu şekildeydi: Pamuk önce zeytinyağına, akabinde hafif bir bazlı su içerisinde kaynatılıyor ve kök boyaya batırılarak son aşama tamamlanıyordu. "Edirne kırmızısı" olarak dokuma piyasasında önemli bir yer edinmiştir (Quataert, 2020, s. 64).

Hindistan menşeli pamuklu dokumaların Anadolu'da üretilen pamuklu dokuma türlerinden daha ince ve yumuşak yapıda olması Hindistan pamuklularının zaman içerisinde daha çok tercih edilmesine yol açmıştır (Kütükoğlu, 2018, s. 62).

XVIII. yüzyıl sonlarında yerli pamuk ipliği üreticileri özellikle Selanik, Teselya ve Serez bölgelerinden pamuk ipliği ihracatı yapmışlardır. Bununla birlikte Kuzey Anadolu bölgesinde bulunan üreticiler Kırım'a pamuk

ipliği ihraç ederken, İzmir'den de Marsilya'ya kırmızı ve beyaz iplik ihracatı gerçekleşmiştir. XIX. yüzyılda ise Osmanlı pamuk ipliği ithalatı yüksek seyirde devam etti ve pamuklu tüketimi, diğer dokumalar arasında birinci sıradan değer gördü. XIX. yüzyılın başlarında çokça tercih edilen Hint ve Osmanlı ipliklilerinin yerini İngiliz iplikleri almaya başladı. İngiliz iplik piyasasının XIX. yüzyıl boyunca değer görmesi İzmir'den ithal edilen kırmızı ipliklilerinin tamamının İngiltere'den gelmesine yol açtı. Sonraki dönemlerde ise İngiltere yerine Almanya, İsviçre ve Avusturya-Macaristan İzmir üzerinden yapılan kırmızı iplik ithalatında etkin rol oynamaya başladı (Quataert, 2020, ss. 48;59;63).

3.3. İpekli Dokumalar

İran menşeli olarak bilinen ipek ticaretinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en önemli merkezi Bursa'dır. Bunun yanı sıra Aydın, Tokat, Amasya gibi yerlerde de devletin kuruluşundan itibaren ipek üretiminin yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca XVI. yüzyılın sonlarında İran'dan Anadolu'ya gelen ipeğin 3.000 yükü bulunduğu hesaplanmıştır. Özellikle Bursa'ya gelen ipeğin büyük çoğunluğu Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasında gerçekleşen bu ticari faaliyet her iki tarafın hazinesinin hareketlenmesine vesile olmuştur Nitekim gerçekleşen ticaret sayesinde Osmanlı hazinesine yaklaşık 70.000 altın girerken İran'da Osmanlı pazarlarından elde ettiği gümüş ve altınlarla bir canlanma yaşamıştır (İnalçık, 2020, 364).

İran'dan mal getiren güzergâhların üzerinden gelişen Osmanlı ipek sanayisinin en önemli durakları: Erzincan, Tokat, Amasya, Bursa, Mardin, Maraş ve Halep'tir. Bunların içerisinde Bursa ipeğine hem Avrupa hem de Doğu'daki ülkelerden oldukça talep olmuştur. Ayrıca Bursa ipeği iç pazarda da oldukça kabul gören bir kumaşlıdır. Kaftan, dolama, yatak örtüsü, yastık kılıfı, çarşaf, fistan gibi ürünlerin yapımında özellikle ipek tercih edilmiştir (İnalçık, 2020, s. 364). Kullanım alanı oldukça geniş olan ipekliler Osmanlı dokuma sanatı içerisinde önemli bir yer tutarak; sarayda iç mekândan, bayraklara, tılsımlı gömleklerden, yurtdışına gönderilen kıymetli hediyelere kadar birçok emtia içerisinde yer aldığını görmek mümkündür (Halaçeli, 2005, s. 132).

Bursa ipeklilerinin hem bol hem de en çok tercih edilenlerin başında gelmesinin pek çok sebebi bulunmaktadır. Bursa ipeklisi, hemen hemen beyaz; ipliği ince (kaliteli) ve yeterince yumuşak bir yapıdadır. Bu ipek, hem İstanbul'daki hem de Sakız'daki manifaktürleri beslemiştir. Hatta bir kısım

ipekli Halep ve Şam'a kadar gitmiştir. Ancak yine de yılda yapılan ihracatın değeri 2-300.000 livre civarındadır.

Nüfusun artmasına paralel olarak artan pazarlar, yerellikten sıyrılarak farklı bir mahiyet kazanmaya başlamışlardır. Bilhassa Bursa ve İstanbul gibi ipek ticaretinin yoğun olduğu şehirlerde, orta sınıf halkın ipeği tercih etmesini sağlamak için ipekli dokuma fiyatlarını düşürmek ve üretimi arttırmak için kumaşa ucuz nitelikte çeşitli boya ve pamuk karıştırılmıştır (İnalçık, 2017, s. 299).

XVI. yüzyılda ipekli dokumada yaklaşık 300 dokuma tezgâhı bulunan İstanbul'da bu sayı 1805'te 3.000'i geçmiştir. İpekli dokumanın önde gelen Bursa, Halep ve Şam gibi şehirlerinde ipekliler keten ve pamuk dokumaları ile karıştırılarak imparatorluğun iç talebi karşılanmıştır (Genç, 2022, s. 34).

XVIII. yüzyılın ilk yarısında ise Osmanlı İmparatorluğu üretim kapasitesinde gelişme göstermiştir. Pamuklu manifaktüründe Batı Anadolu'da ve Rumeli'de bir genişleme söz konusu iken ipekli manifaktürü özellikle Sakız adasında önemli merkez haline gelmiştir. 1750'li yıllarda Sakız'dan imal edilen ipekliler İstanbul ve Karadeniz'de ithal malları ile rekabet etmiştir. XVIII. yüzyılda Sakız adasındaki ipekli imalinin yanı sıra Edirne ve İstanbul'daki ipekli sanayisinin gelişimi ipekli ithalinin azalmasındaki başarıya sahip etkenlerdir (Genç, 2015, s. 210). Ayrıca XVIII. yüzyılda Bursa'daki ipek üretiminin kalitesi İran ipeği ile yarışabilecek boyuta ulaşmıştır (Ergenç, 1988, s. 513).

XVIII. yüzyılda, 1700-1779 civarında ithalat değerinin %15,9'unu temsil eden Fransa ipek ihracatı, 1777-1789 arasında düşüşe uğramıştır. Bu düşüş Osmanlı ipeğinin başka yerlerden, bilhassa İtalya ile rekabet ettiğini ve Avrupa talebindeki gerilemeye rağmen yüzyıl boyunca ipeğin maliyetindeki artış, iç talebin olduğunu kanıtlar niteliktedir (Panzac, 1992, s. 192). Ancak XIX. yüzyılda ipekli dokumalarında artan dış talepler, ipek fiyatlarındaki yükseliş ve dokumacı esnafının yaşadığı hammadde sıkıntısı sebebiyle ipek ihracına yasak getirilmiştir (Genç, 2022, s. 34).

Edirne ipekli sanayisinin gelişimine paralel olarak İnöz ve Rodoscuk üzerinden İstanbul, İzmir gibi önemli liman kentler söz konusu emtianın ihracını gerçekleştirmişlerdir. XVIII. yüzyıl boyunca incelenen Edirne gümrük defterlerinden hareketle ipekli manifaktürünün ne derece çeşitli olduğunu tespit edebilmek mümkündür.

Edirne ve Bulgaristan ipeğinin kalite olarak bir derece Bursa'ya yaklaşması ve Bursa'da ipek üretimini gerçekleştiren bir kesimin Edirne'ye

yerleşip dut ağacı yetiştirilmesi aynı zamanda ipek kurdu beslemesi; şehirde ipek ticaretinin yapılmasının çıkış noktasını oluşturmuştur. Edirne ve çevresinde yetişen ham ipekliler sayesinde üretimde bir hareketlilik yaşanmış, yaklaşık 300 kadar dokuma tezgâhı faaliyete geçmiştir (Feyiz, 2022).

Tablo 3: Edirne Gümrüğü'ne Giren ve Çıkan İpekli Emtianın Vergi (Akçe) Bazında Toplamları (Feyiz, 2022)

Emtianın Nevi	Vergi(Giren)	Vergi(Çıkan)	Toplam	%
Harir-i ham	537.322	46.673	589.995	48,44
Kazzaz eşyası	278.565,5	83.682	362.247,5	30,05
Harir kozağı	90.575	-	90.575	7,51
Kamçıbaşı	39.341	20.463	59.804	4,96
Hatayi	38.963	3.960	42.923	3,56
Sandal	20.926,5	1.566	22.492,5	1,87
İbrişim kolan	13.848	3.900	17.748	1,47
Atlas	5.610	-	5.610	0,47
Damgahane	5.388,5	475	5.863,5	0,49
Kermesud	4.200	-	4.200	0,35
Harir; elvan-ı harir	2.871	2.780	5.651	0,47
Canfes	2.799	-	2.799	0,23
Kadife	1.080	-	1.080	0,09
Çitari	-	90	90	0,01
Kermesud	-	90	90	0,01
Diğer	360	-	360	0,03
Toplam	1.041.849,5	163.679	1.205.525,5	100

Edirne'de imal edilen başlıca ipekliler tablo 3'te de görüldüğü üzere hatayi, kamçıbaşı, atlas, kermesud ve kazzaz eşyasıdır. Söz konusu ipekliler içerisinde hatayi; kayıtlarda “*Telli Sakız Hatayi*” ifadesiyle sıkça

geçmektedir. Hatayı ipeklisinin bir başka çeşidinin Edirne'ye ithal edildiği ve iç talebi karşıladığı çıkarımı yapılabilir (BOA, D.MMK.İGE.d., 23453, 23454, 23456). Yukarıdaki tablolarda da görüldüğü üzere Edirne Gümrüğü'ne konu olan ihraç ve ithal emtia içerisinde bulunan; atlas, kermesud, kutni, sandal, çitari ve kadife gibi ürünler ipekli-pamuklu karışımından elde edilen dokuma türleridir. Bahsi geçen dokumalarda ipekli-pamuklu karışımının kullanılması günlük hayatta orta sınıfın da bu kumaşlara rağbet etmesini sağlamıştır.

İpekli-pamuklu karışımından elde edilen bu dokuma türleri yapısal olarak ince, hafif ve güveye karşı dayanıklıdır. Ayrıca bu dokumalar sık yıkanabilir, renkleri solsa da dayanıklı yapılarını korumaktadırlar. XVIII. yüzyıl narh defterleri değerlendirildiğinde kermesud ve kermesudun bir çeşidi olan çitari ile karşılaşılmıştır (Yılmaz, 1992, ss. 783;791). Bahsi geçen bu ipekli-pamuklu türlerinden ağırlıklı olarak entari dikilmektedir.

Kayıtlardan hareketle sıklıkla ipekli hammaddesi temin edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim harir kozağı, harir-i ham ve elvan-ı harir gibi ipeklilerin gelen ve giden mal üzerindeki verileri incelendiğinde daha çok ithal edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte %48,44'lük bir oranla tablonun ilk sırasında yer alan ham ipek en çok ticari değere sahip olan ipeklidir. Bahsi geçen hammadde kullanılarak yarı mamul ya da mamul ürünlerin imal edilmesi; ham ipeğin ipek sektöründeki niteliğini açıklar niteliktedir. Bir diğer ipekli olarak %30,05'lik yüksek bir oranla karşımıza çıkan kazzaz eşyası ise malın içeriği hakkında tam bilgi vermemesi sebebiyle birçok çıkarımda bulunmamıza yol açmaktadır.

Kazzaz, ham ipeği işleyen, satan ve aynı zamanda bu sanata verilen ad olmakla birlikte ham ipeğin iplik haline getirilme şekline de verilen isimdir. Kazzaz ifadesi ile birlikte kazzaz eşyasının da kullanılıyor oluşu emtianın nevi ile ilgili bilgiyi muğlaklaştırmaktadır. Yine aynı tabloda % 4,96'lık bir değere sahip olan kamçıbaşı (Yavaşcaoğlu, 2012, s. 139); ham ipeğin işlem görmesinden sonra oluşan atık ipeğin bükülmesiyle elde edilen bir çeşit iplikdir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce de yaygın bir halde olan ipekli üretiminin başlıca merkezleri Bursa vilayeti, Cebelü Lübnan Sancağı, İstanbul, Halep, Suriye, Selanik ve Edirne vilayetleriydi. 1909/10 ve 1913/14 yılları arasındaki koza mahsulü değerlendirildiğinde Edirne'nin de üretim yerlerinden biri olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin 1909/10 yılına ait koza mahsulü 868 ton iken 1913/14 yıllarına ait koza mahsulü miktarı 553 tondur (Eldem, 1994, s. 73).

4. SONUÇ

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupalı devletler ile yaptığı ticarete daha çok sanayi mamulü temin ettiği, buna karşılık hammadde niteliğinde olan malları ihraç ettiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda yapılan ticaret dengesi değerlendirildiğinde; Osmanlı İmparatorluğu'nun her ne kadar XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ihracatında artış görülse de ithalatın gerisinde kaldığını göstermektedir. Başka bir perspektif ile ele alındığında ise imparatorluğun hammaddelerin temin edilmesine yönelik bir konumda oluşu ve temel ihtiyaçları karşılıyor olması birçok devletin yüzünü Osmanlı'ya çevirmesini sağlamıştır. Konu itibari ile değerlendirildiğinde ihraç edilen ham ve yarı mamul niteliğindeki ürünler pamuk, yapağı, tiftik, ipek ve pamuk ipliğidir. Hammadde ihracına dayanan ticaretin XVIII. yüzyıl boyunca sürmesi, dış ticaret hadlerinde olumsuz bir durum yaratmıştır.

Osmanlı dokumacılığında önde gelen Bursa, İstanbul, Halep, Şam, Ankara ve Edirne gibi şehirleri iktisadî faaliyetlere yön veren bir tutum sergilemiştir. XVIII. yüzyılda da Osmanlı dokumacılığının devam ediyor oluşu bahsi geçen şehirlerde bir kültür ögesi ve sektör olarak varlığını korumasını sağlamıştır. Karşılaştığımız pamuklu, yünlü, ipekli ya da bunların karışımından imal edilen dokumalar pek çok kesimin ulaşabilmesini ve rağbet etmesini sağlayacak niteliktedir. İnsanların gündelik yaşamlarını ya da lüks tüketimlerini karşılayabilecek potansiyelde bir üretimin varoluşu; kıyafet, ev tekstili, askerî gibi alanlarda da birçok ürünle karşılaşılmasına olanak tanımıştır.

İktisadi faaliyetlerde öne çıkan Edirne'yi araştırma konusu hasebiyle ayrı bir merhalede değerlendirmek gerekmektedir. Edirne coğrafi konumu itibariyle önemli ticari güzergâh ve nehirler üzerinde bulunmaktadır. Bu durum doğrudan Edirne Gümrüğü'nün kritik roller üstlenmesine imkân tanımıştır. XVIII. yüzyılda Edirne Gümrüğü'nden yapılan ticaretteki mal kompozisyonları göz önüne alındığında bunun yaklaşık 1/3'ünü tekstil, tuhafiyeye ve manifatura grubu oluşturmaktadır. Söz konusu grup içerisinde ekseriyetle pamuklu, ipekli ve yünlü ürünlerle karşılaştığı için bu çalışmanın esas noktasını oluşturmuştur.

5. SUMMARY

One of the biggest sources of income of the Ottoman Empire is various taxes collected from customs points. Commercial activities arising from needs between states and within state borders are only possible by passing through certain customs points. Customs are divided into three: land, border and coastal. The security of traders coming to customs, the storage of

goods and the collection of the determined tax are under the responsibility of the personnel assigned by the state to the customs administration. Although it has shown different trends over the years, centers such as Istanbul, Izmir, Edirne, Bursa, Tokat, Aleppo and Thessaloniki are quite active in commercial terms. Among the cities mentioned, Edirne should be evaluated at a different stage. Due to its geographical location, Edirne plays an important role in the trade between the Balkans, Anatolia and the Mediterranean. Edirne is among the prominent cities, especially in the realization of major commercial activities in Istanbul. It established an intensive flow of goods both by road and river route.

This work, it is derived from the doctoral thesis prepared under the title " XVIII. Edirne Commercial Life in the Light of Ottoman Customs Records". Customs played an important role in the implementation of the trade policies adopted by the Ottoman Empire. In order to better understand Ottoman trade policies and regional and international trade, Ottoman customs need to be examined under a closer lens. The thesis prepared with this starting point aims to present an example of the Ottoman customs system. The thesis was prepared by examining approximately 50 income-expense account records found in the archives of Edirne Customs. In the thesis, the commodity groups subject to Edirne Customs, the taxes collected on the goods, the situation of the merchants, the administrative structure and management of the customs, the income and expenses of the customs were examined. Goods groups: Consist of leather products, foodstuffs, haberdashery, clothing, textile products, hardware, chemical-pharmaceutical and mineral products. The fact that textile products (woolen, cotton, silk) have approximately 1/3 of the value of the goods in question was the main reason for preparing this study.

XVIII. In this compilation prepared based on the Ottoman customs records of the 19th century; woolen, cotton and silk textiles are discussed under separate headings. Imported goods subject to Edirne Customs under each heading have been systematized by creating a table. As can be understood from the study, raw materials and semi-finished goods are in a leading position in the textile trade. This situation also occurred in the 18th century of the Ottoman Empire. It explains that it continues its commercial activity even in the 21st century.

6. KAYNAKLAR

- Barkan, Ö. L. (1966). Edirne Askerî Kassamı'na âit tereke defterleri (1545-1659). *Bellekten*, 3/5-6, 1-479.
BOA, D.BŞM.İGE.d., 17188.
BOA, D. İSM.d., 25518, 25460, 25480.

- BOA, KK., 5245.
- BOA, D.MMK.İGE.d., 23449, 23451, 23452, 23453, 23454, 23456, 23474.
- Bozkurt, N. (2007). Pamuk, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34. İstanbul. 154-156.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi şartları hakkında bir tetkik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Elibol, N. (2005). XVIII. yüzyıl Osmanlı dış ticaretiyle ilgili bazı değerlendirmeler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/1, 61-76.
- Ergenç, Ö. (1988). XVIII. Osmanlı sanayi ve ticaret hayatına ilişkin bazı bilgiler. *Bellekten*, 52/203, 501-534.
- Feyiz, F. (2022). *XVIII. yüzyıl Osmanlı gümrük kayıtları ışığında Edirne ticaret hayatı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Fidan, M. (2017). Osmanlı İmparatorluğu ile Belçika devleti arasındaki ticaretle ilgili gümrük tarife defterleri (1862). *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18/1, 287-309.
- Genç, S. ve Genç G. F. (2017). Rusçuk'ta giyim kuşam (17. ve 18. Yüzyıllar). *XI. Uluslararası Mübadele ve Balkan Türk Tarihi Araştırmaları Kongresi Bildirileri kitabı* içinde (ss. 559-582). Samsun.
- Genç, M. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Genç, M. (2022). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi II*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Halaçeli, H. (2005). 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı dokuma sanatı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1/2, 131-146.
- İnalcık, H. (2020). İpek. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 22, Ankara. 362-365.
- İnalcık, H. (2020). *Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu ve Balkanlar*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- İnalcık, H. (2017). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I klasik dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. 59. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karakuş, S. E. (2018). *Osmanlı idaresinde Edirne (1789-1839)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Kolçak, Ö. (2005). *Osmanlılarda bir küçük sanayi örmeği: Selanik çuha dokumacılığı (1500-1650)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Küçükcalay, A. M. ve Elibol N. (2022). Osmanlı Dönemi'nde İzmir'den yapılan ihracatın analizi (1774-1776). *Bellekten*. LXXXVI/86, S. 306, 603-640.
- Kütükoğlu, M. S. (2018) *Osmanlı'nın sosyo-kültürel ve iktisadî yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pamuk, Ş. (2021). *Osmanlı-Türkiye iktisadî tarihi 1500-1914*. 13. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

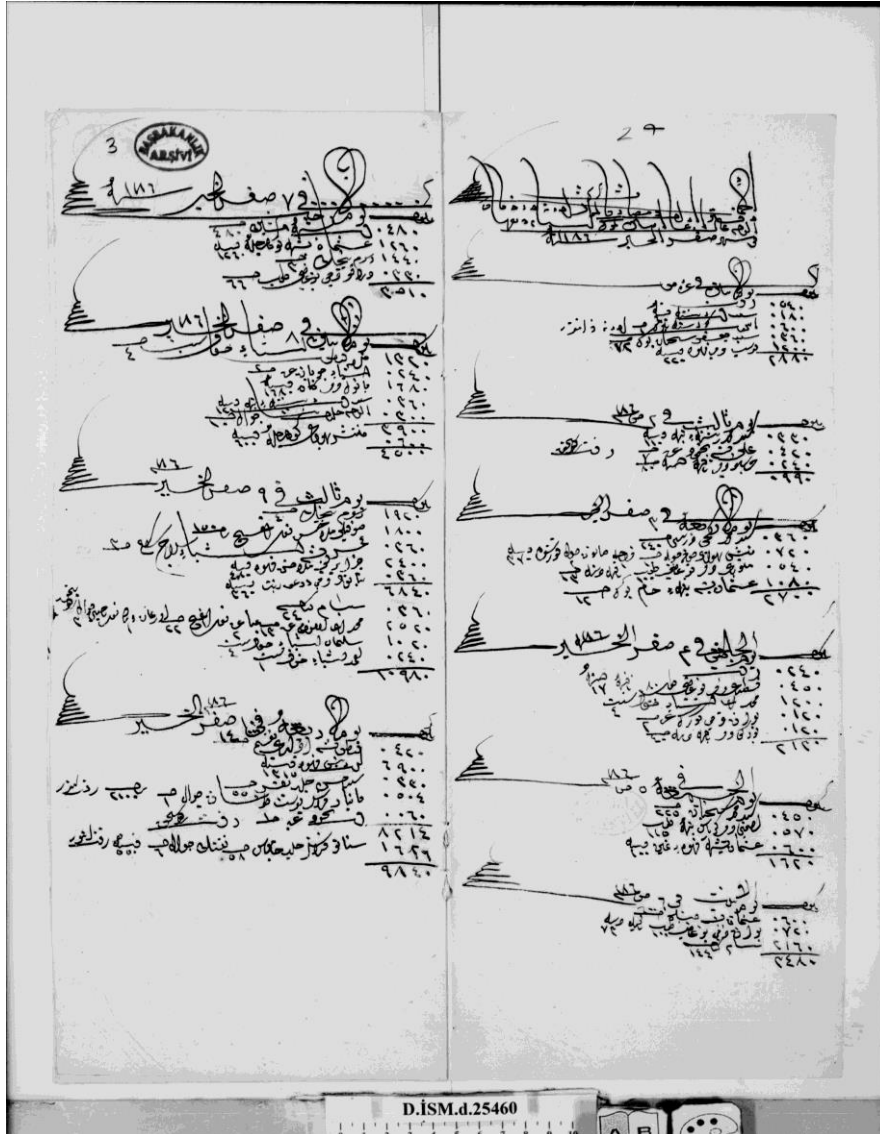
- Panzac, D. (1992). International and domestic maritime trade in the Ottoman Empire during the 18th Century. *International Journey of Middle East Studies*. 24/2, 189-206.
- Quataert, D. (2020). Sanayi devrimi çağında Osmanlı imalat sektörü. çev: T. Güney İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1968). XVIII. yüzyıl Edirne'nin ticari imkânları. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. 13, Ankara, 61-66.
- Salman, F. (2004). Türk kumaş sanatında görülen geleneksel kumaş çeşitlerimiz. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*. 6, 13-42.
- Tabakoğlu, A. (2015). *Türkiye iktisat tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Todorov, N. (1967-1968). 19. yüzyılın ilk yarısında Bulgaristan esnaf teşkilatında bazı karakter değişimleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi*. XXVIII/1-2, 1-36.
- Webb, Yıldırım, G. (2011). *XVIII. yüzyılda Osmanlı-İngiliz tiftik ticareti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yavaşcaoğlu, A. (2012). Tekstil katı atıkları, katı atık oluşumunun azaltılması ve geri kazanımı. *Mesleki Bilimler Dergisi*. 1/2, 137-148.
- Yılmaz, S. (1992). XVIII. yüzyıl tekstil dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun pamuk-ipek karışımı kumaşları Fransız arşivlerinden II. *Bellekten*. C. 56, S. 217, 775-808.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerimin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

7. EKLER

H. 1-29-Safer-1186 / M. 4-Mayıs-1-Haziran-1772 ile H. 1-29. Zilkade.1199 / M. 5-Eylül-3-Ekim-1785 Aylarına Ait Edirne Gümrük Kayıtları¹

¹ BOA, D.İSM.d., 25460; KK., 5245.

